

Vendriczki Róbert

NAGYFÜGEDI KRÓNKA

Nagyfüged társadalma és gazdasága a 17-18. században

BEVEZETÉS

Szülőhelyemről, Nagyfügedről a történettudomány sajnálatos módon alig tud valamit. Ezért fogalmaztam meg magamban azt a célt, hogy Nagyfügedet fókuszként használva bemutassam, hogyan hatottak a társadalmára és a gazdaságára a magyar történelem viharos és csendesebb évszázadai.¹ Fontosnak tartom még, hogy az eddigi kutatásaim eredményeinek segítségével kiegészítsem azon művek következtetéseit, amelyek a korabeli Heves megyével foglalkoznak. Kutatásaimat elsősorban a levéltári kutatásokra alapoztam,² mivel ezek között akadnak eddig kevésbé ismert levéltári források is, felhasználtam még olyan tanulmányokat, illetve könyveket, amelyben közvetve vagy közvetlenül Nagyfüged is szerepelt. Maguk a források bősége tette lehetővé, hogy a munkám során a gazdaság-, a mezőgazdaság-, illetve a családtörténet szegmenseit érintve utaljak a település történetére, amit a könnyebb megértés kedvéért kronologikusan építettem fel.

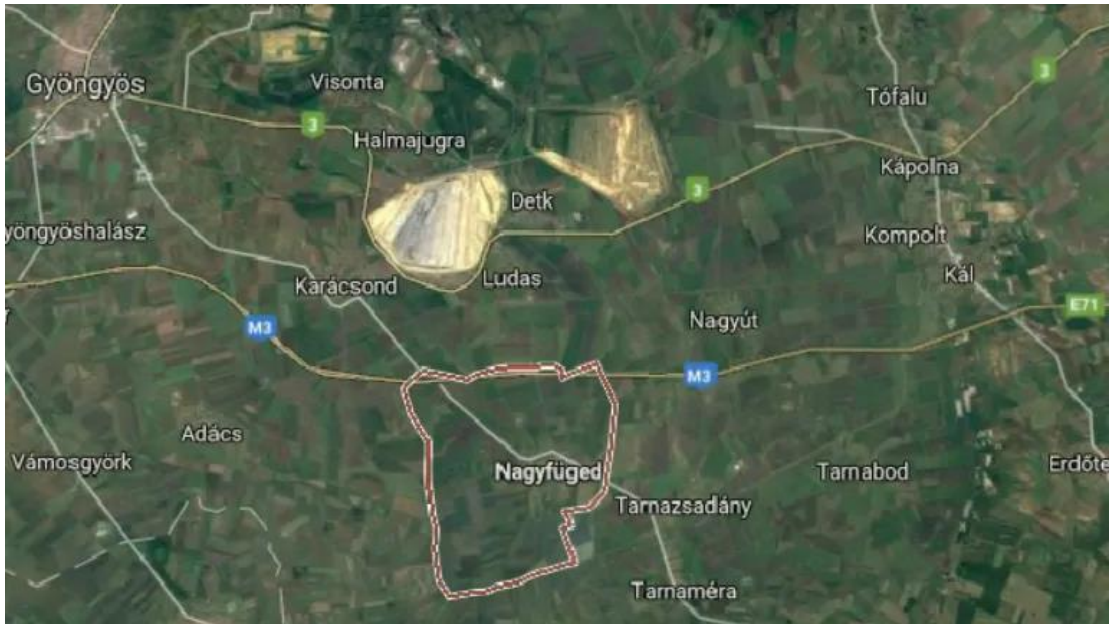
Szülőfalum tehát Heves vármegyében található, pontosabban, „Nagyfüged Gyöngyöstől és Hevestől egyaránt 20 kilométerre fekszik, a település határát átszeli az M3-as autópálya, ami infrastrukturális helyzetét jelentősen javítja. A Budapest-Miskolc vasútvonal öt kilométerre halad el a falutól, a legközelebbi vasútállomás Ludason található.”³

---

¹ A hosszú XIX. századról szóló tanulmányom feldolgozás alatt áll.

² A kutatásaimat ehhez a tanulmányhoz a Hadtörténeti Levéltárban (továbbiakban: HL), a Magyar Nemzeti Levéltárban (MNL. MOL), az Érseki Levéltárban (ÉL) és a Heves Vármegyei Levéltárban (továbbiakban: MNL. HML.) végeztem.

³ <https://nagyfuged.hu/bemutatkozas/>. (Letöltés: 2022. december 22.)

Nagyfüged település elhelyezkedése⁴

Földrajzát tekintve pedig, Nagyfüged a keleti–Mátra és a Tarna–völgy között elterülő Benevölgyben fekszik. Mind kelet-nyugati, mind észak-déli tájolásban határszakasz a falu területe.⁵ A településről a régészeti ásatások során bizonyítást nyert, hogy a falu területén már évezredekkel ezelőtt is éltek emberek.⁶ A falu neve feltételezhetően a Fygud, Figut, Fugod magyar személynévből származik.⁷ Nagyfügedről 1290-ben jelent meg az első okleveles forrás, ahol egy névalakkal van összekapcsolva a falu neve, „Farkasio de Fygud.”⁸

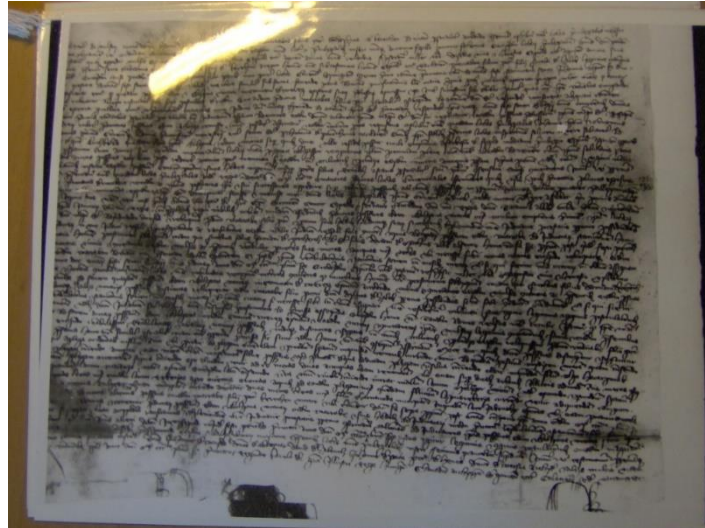
⁴ Forrás: <https://www.kormanyhivatal.hu> (Letöltés: 2022. december 21.)

⁵ Láng Sándor: *A Mátra és a Börzsöny természeti földrajza*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955, 32.

⁶ <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/69224> és <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/43013>. (Letöltés: 2022. december 22.)

⁷ Pesty Frigyes 1863-ban kezdte meg a gyűjtő munkáját, a Magyar Tudományos Akadémia javaslatára készítette a kérdőívet, amit a Helytartótanács felszólítására minden településnek ki kellett tölteni. Nagyfügeden az adatszolgáltató Prezenszki József bíró és Királyi Alajos jegyző volt, 1864. július 10-én. Már ők sem tudtak választ adni a falu nevének eredetéről. Pesty Frigyes: *Heves vármegye helynévtára*, Eger, A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai 7. In. Bán Péter (szerk.), Heves Megyei Levéltár, 2005. 158–159.

⁸ MNL. MOL. *Mohács előtti jegyzék*; DL. 76674.

Nagyfüged első Árpád-kori okleveles forrása⁹

Az Árpád-kortól több birtokosa is volt Fügednek, egészen Zsigmond király uralkodásáig, amikor is a birtok a koronára szállt vissza. Az uralkodó idején a magánbirtokok előretörésével Nagyfüged 1427-ben a Jászkunok birtokká vált egészen a török hódításig.¹⁰

Nagyfüged a Jászkunok birtokaként 1731-ben (részlet)¹¹

---

⁹ Uo. (A fényképet Vendriczki Róbert készítette)

¹⁰ Gyárfás István: *A Jászkunok története*, III. kötet, Budapest, Jászságért Alapítvány, 1992. 587.

¹¹ HL. *Térképtár* B IX a 623. (A fényképet Vendriczki Róbert készítette)

A török hódoltság idején a település két részből állt Kis- és Nagy-Figedből, amely elég korán betagozódott az oszmánok által meghódított magyar területek közigazgatásába,¹² a hatvani szandzsák alá, pontosabban a gyöngyösi Náhijéba tartozott és fizette a török által kirótt adót.¹³

Nagyfüged 1550. évi török adóösszeírása			
Megnevezés	Adókötelesek száma	Adó	Összesen
Dzsizije köteles házak	7	50	350
Jövedelmek tizedből és adókból			
Kapu	7	50	350
Búza	150 Kila	10	1500
Kétszeres	50 Kila	5	250
Méhkas-tized	-	-	10
Bárány-tized	5	10	50
Sertés-adó	-	-	15
Kincstári rét	-	-	150
Jövedelmek tizedből és adókból összesen			2325
Összesen			2675

¹² Fekete Lajos: *A hatvani Szandzsák 1550. évi adóösszeírása*, Jászberény, Jász Múzeum, 1968, 30. Ez az összeírás tartalmazta a faluban adózó személyek összeírását is. „Göcsi (?) Máti, h.; fia: János, 1., Lovas Tomás, h.; fia: János, 1; Lovas István; h.; testvére: Lőrinc,1.; Balázs,1.; Csika Ferenc, h.; testvére Balázs, h.; Varga Istvánh.; fia Vince,1.; Tajnai Lőrinc, h.; Tajnai Petri, h.; Tajnai Benedik, h.; Buloki (?) György, h.; fia: Gáspár,1.; testvére: Antal, 1.; Hetes Linárd, h.; fia: Petri,1.; Hetes János, h.; testvére: György,1.; Bán Tomás, h.; fia: Balázs,1., Tód István, h., van 150 juha; Borbás.

¹³ A forrás alapján elkészült táblázatban szereplő adóösszeírás nem tartalmazta, azt hogy milyen pénznemben fizették be adót. Uo. 30. Valószínűleg dénárban fizették be és nem akcsében (török ezüstpénz), mert az a 16. század közepén a Hódoltságban 1 akse 2 dénárt -, a 17. század közepén pedig 1,5 dénárt ért.

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Hodoltság-a-hodoltság-kora-magyarország-torokkori-tortenete-1/jaszbereny-torok-levelei-1CE7/szomagvarazatok-22E8/>. (Legutolsó hozzáférés: 2023.01.15.)

A HÓDOLTSÁG KORÁBAN

A 16. század végétől kezdődően átalakult a településszerkezet, a háborús időszakok alkalmával a kisebb falvak elpusztultak, vagy lakosai elköltöztek a kedvezőbb megélhetést biztosító nagyobb falvakba vagy mezővárosokba. A XVII. század második felében újraindult az országban a földesúri művelés alatt álló területek növelése, ez a megnövekedett gabonatermesztéssel volt egyenesen arányos.¹⁴ A majorsághoz tartozó területek magukban foglalták a veteményes-, és gyümölcsös kerteket, a legelőket, a szőlőt, az udvarházat és az istállót. A török kori háborúk során a falu többször is elpusztult,¹⁵ hiszen az 1552-es, az 1554-es és az 1564-es adóösszeírás elnéptelenedett faluként említi, de 1570-ben újra benépesült. Ezt támasztja alá az 1570. évi adóösszeírás is, amely betelepült lakosok nevét is tartalmazta.¹⁶

¹⁴ Ez pedig a szántóterületek növelését vonta maga után. Többnyire ez a legelőket, a pusztákat és a jobbágyoktól erősszakkal elvett földeket jelentette.

¹⁵ B. Huszár Éva: Heves megye elpusztult falvai, in: Csiffáry Gergely (szerk.): *Historia est... Írások Kovács Béla köszöntésére*, Eger, Heves Megyei Levéltár 2002, 191.

¹⁶ Ebben az évben tíz háztartás és egy özvegy hölgy volt az adófizető, ez kb. 55 személyt jelenthetett. Bayerle Gusztáv: A hatvani szandzsák adóösszeírása 1570-ből, in: Defter Mufassal-i lívá adóösszeírása, *Hatvani Lajos Múzeum Füzetek* 14. Hatvan, Hatvani Lajos Múzeum, 1998, 73. A fügedi adófizetők a következők: „Verős János, Bende Imre, Tót István, fia Gáspár, Bán Mihály, Balog János, Gerecsi Máté, Gerecsi János, Varga Vince, Varga Istók, Nagy Péter, Anna özvegy.” A táblázat, amely a forrás alapján készült szintén nem tartalmazta, hogy milyen pénznemben fizették be az adójukat a töröknek a korabeli lakosok. Uo.73.

Nagyfüged 1570. évi török adóösszeírása			
Megnevezés	Adókötelesek száma	Adó	Összesen
Jövedelmek tizedből és adókból			
Kapu	10	50	500
Búza	35 Kila	12	420
Kevert gabona	25 Kila	6	150
Bárány-tized	10	15	150
Lencse-tized	-	-	10
Borsó- és baltized	-	-	10
Káposzta- és répatized	-	-	12
Fokhagyma- és vereshagymatized	-	-	13
Méhkastized	-	-	116
Len- és kendertized	-	-	20
Tűzifa- és szénadó	-	-	250
Menyasszonyadó	-	-	32
Csősztartási adó	-	-	20
Hordóadó	-	-	15
Sertésadó	-	-	25
Birtoklási adó	-	-	5
A bírságpénzek fele	-	-	25
Jövedelmek tizedből és adókból összesen			1773

A török hódításokkal egyidejűleg a piacok is beszűkültek, ez a földesúr és a jobbágyok termékei között versenyhelyzetet teremtett.¹⁷ A birtokos gazda igyekezett erőszakkal kiszorítani a jobbágyok termékeit a piaci forgalomból. Kényszer felvásárlással vette meg a

¹⁷ Ágoston Gábor–Orboni Teréz: *A XVII. század története*, Budapest, Pannonica Kiadó, 2000, 143.

jobbágyoktól az árucikket.¹⁸ Ezután a földesurak jobban preferálták a termékben befizetett censust (adót). Megjelent a kényszer leadás gyakorlata is, ami leginkább pálinka, sör, bor, hal és különböző tejtermékek leadását jelentette.¹⁹ Emelték a robot terheket, nem volt ritka a heti két-három nap robot sem uradalmanként. A robot alkalmával megkövetelték a földesurak építkezéseinél való részvételt is és a termékek elfuvarozását a piac(ok)ra. Terhelte a jobbágyot még a törvény által előírt robot is, ami a várak újjáépítésén való részvételt jelentette a 17. században.²⁰

A folyamatos háborúzások okán, különösen az 1600-as évek első évtizedeinek az instabilitása folytán Nagyfüged lakóinak a többsége elköltözött a faluból. Ezáltal 1635-ben már három porta után kapuadót fizető telkes jobbágyok által lakott település volt és helyzetüket súlyosbította a kettős adóztatás terhei is.²¹ Mindeközben a falu többször is birtokost cserélt – 1653-ban a dadai Forgács Gergely és neje, Konkol Anna volt Nagyfüged birtokosa.²² Nemsokkal ezután 1664-es harcokban a falut elpusztították, de még ez évben Szentpétery Istvánt és Forgács Ferencet iktatták be a néptelenné vált Figned, Egyházasfiged, Felső-Figned, Tarcsa és Szinér (Cinér) nevű birtokrészekbe,²³ ami ellen egy másik birtokos, Nyáry Mihály tiltakozott.²⁴ A falu csak 1672-re népesült be újra, ekkor már kapuadótól mentesített kuriális településsé vált, vagyis kisenemesek és zsellérek lakták és nem telkesgazdák.²⁵

A háború mellett az időjárással is meg kellett küzdeniük az ország lakosainak, köztük a fügedi település lakosságának is. A 17. századi szélsőséges időjárás, ami Magyarországon tombolt, éreztette hatását a jobbágyság körében. 1678. január 18-án a faluban és annak környékén uralkodó időjárásról a következőket jegyezték fel: „Ma is tiszta forma idő lön, és az éjjel is lágy idő volt.”²⁶ Az ország lakossága ebben a században, szinte a mezőgazdaságból élt, azonban az időjárás hűvösebbre fordulásával együtt járt a területek elmocsarasodása és a gyakori áradás. Ez a gazdaságra és a társadalomra is negatív hatással volt. A középkori Magyar Királyság területén a 17. században fellépő betegségek, háborúk és a szélsőséges időjárás

¹⁸ Jóval a piaci ár alatt határozta meg az összeget vagy az adóhátralékuk fejében vitte el az árut. Uo. 143.

¹⁹ Ekkor jelennek meg az első kocsmák a falvakban.

²⁰ Ágoston–Orboni: *A XVII. század története*, 143.

²¹ Ezt tette hivatalossá II. Mátyás király és II. Oszmán szultán között született megegyezés a hódoltság falvakban is.

²² Övék még ezen kívül a tarcsai és a cinéri rész is. MNL. HML. *Hiteleshelyi lt. Prot. AC. 217.*

²³ Az okmányban megemlíti Forgács Ferenc ragadvány nevét, a „Doby” nevet is. Az okmány kiállítója, használta Kisfüged addig használt összes nevét is.

²⁴ MNL. HML. *Hiteleshelyi lt. Prot. AF. 470.*

²⁵ Soós Imre: *Heves megye Községei 1867-ig*, Eger, Heves Megyei Levéltár, 1975, 376.

²⁶ Réthly Antal: *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, 316.

folytán alaposan megcsappant a lakosság létszáma. Ebben a században ütötte fel a fejét a tífusz, bár már korábban is ismerték az emberek ezt a betegségfajta. A táborok elviselhetetlen higiéniai viszonyai, a rossz élelem ellátás, a nem megfelelő orvosi ellátás, a mocsarak és lápok egészségtelen kigőzölései mind hozzájárultak a kór terjedéséhez. Felerősödött a pestis is ebben az időben, a század folyamán több országos járvány is volt.²⁷

A háború és annak az okán kialakult gazdasági viszonyok a társadalom minden rétegére hatással volt, különösen a végvári katonákra, akiket I. Lipót 1670-ben a felső-magyarországi várakból elbocsátott, így az Erdélyben csoportosuló, birtokukat veszített kis- és középbirtokos nemességgel összefogva keresték a boldogulásuk lehetőségét. Az élükre Thököly Imre állt, és az ő vezetésével 1672-re a kuruc haderő elfoglalta Ónodot, Diósgyőrt, Szendrőt, Tokajt és Szerencset.²⁸ A kurucok katonai tevékenységük során érintették a falut. Az ott tartózkodásuk alatt a fügedi lakosokkal az ónodi és a szendrői katonák „kártékonykodtak”, amit be is panaszoltak a török földesuruknak. „A fel s alá járkáló kurucoktól szenvedtenek 3000 forint károkat. Mely miatt folyamodtak az török földesurukhoz, de az csak vállat vonított. Ónodi pap Istók egy fügedi embernek elvitte a lovát, ónodi Ragyits Jakab, hasonlóképp egy lovat. Szendrei Bárkányi István egy fügedi embertül egy karmasin csizmát vont.”²⁹

Az Oszmán Birodalom hódoltsági hegemoniájának a gyengülése okán a Habsburg Birodalom komolyabb ellenlökésre szánta el magát és 1684-től megindult Magyarország felszabadítása a török uralom alól.

Ennek a hatására a háború árnyékában 1684-ben Almásy János, Nyáry Mihálytól megvette a falu egy részének a területét, így birtokrészei lettek a Kisfügeden. A Balogh, Bekényi és a Tassy családok is rendelkeztek különböző nagyságú birtoktestekkel a falu további területein. Még ebben az évben nemcsak a falu birtokviszonyaiban történtek változások, hanem egy a mindennapi életviteltől eltérő furcsa eset is borzolta a kedélyeket. Juhász András felsége, tiltott kapcsolatot tartott fenn egy fiatal legénnyel. A legény, hogy a kedvesével együtt tudjon maradni, mérget szerzett a csapodár feleségnek.³⁰ Mindezt azzal a nem titkolt szándékkal, hogy megölje vele a férjét, de a férj családja megtudta ezt a tervet. Erre a csélcsap asszony megfenyegette Juhász András testvéreit, Mártont, Györgyöt és Istvánt, ha elmondják a faluban, akkor őket is megmérgezi nemcsak a férjét. Ezután fordultak az alispánhoz: „Öccsének felesége

²⁷ Országos járvány tombolt 1600-ban, 1620–1627, 1635–45, 1653–56, 1660–66, 1676–79, 1690–91 között. Ágoston–Orboni: *A XVII. század története*, 103.

²⁸ Ágoston–Orboni: *A XVII. század története*, 213.

²⁹ HML, *Közyűlési iratok*. 1677. 1 sz.

³⁰ A házasságtörést, a törvény akkor szigorúan büntette és a falubeliek is kiközösítették a házasságtörőket.

azon legénnyel hozatott török Hevesrül etetőt, melyet megadta innya öccsének, az kitől meg kellett halni szegénynek.”³¹ Ezért védelmet kértek öccsüknek, Andrásnak és a maguk számára, a harcias feleség ellenében.

A „felszabadító” háború legelején, Eger 1687-es visszafoglalása után a török bosszúból végig pusztította a környék falvait, köztük Nagyfügedet is.³² A háborús pusztítások miatt, Heves vármegye betelepítésének kérdése komolyabban már az 1688. március 9-én, Losoncon tartott vármegyei közgyűlésen merült fel a megyei rendek körében.³³ A falu viszonylag későn 1696-ban a visszafoglaló harcok után népesült be újra, és ennek a ténye magával vonzotta az új birtokosokat is, akik között új nevek tűntek fel, mint a Sótér család, Rácz István, Pető András, Bekényi Márton és Szuhay Mátyás.³⁴

ÉLET A TÖRÖK IDŐK UTÁN

A török kor után Magyarország, köztük Füged életét is a helyreállítás határozta meg, amelyet ekkor a leírások szerint 41 felnőtt férfi lakta és a többségük családos volt. Az ezzel járó gondokat ifj. Bartha János remekül érzékelteti, „Ha a magyarság katonailag nem is tudott vezető szerepet vállalni a visszafoglaló háborúk hadműveleteiben, a hadseregek ellátásában, a katonai célú adók és terhek viselésében erején felül teljesített.”³⁵ Megtörtént, hogy az ország lakosságán ugyanazt az adót többször is behajtották.

A 17. század utolsó évtizedére is a folyamatos birtokos átalakulás jellemezte a települést, ami több okra vezethető vissza. 1698-ban Majosházi András a Fügeden található birtokait átruházta Nyáry Mihályra.³⁶ Ezeket a birtoktesteket, azaz vagyis a kiséfügedi rész másik felét, a tarcsa és a cinéri részeket Almásy János vásárolta meg Nyáry Mihálytól 1430 forintért Almásy János,³⁷ majd tovább növelte a fügedi birtokait miután 1700-ban Bekényi Márton és Szuhay Mátyás földjeit a császár „felségárulás” címén elkobozta és neki adta, amelyre adománylevelet

³¹ MNL. HML. *Közgyűlési iratok*, 1684. 20 sz.

³² Kelemen Gábor: *Nagyfüged falu története 1712-től 1848-ig*, Budapest, {ELTE Tanárképző Főiskolai Kar; Kiegészítő Történelmi Szak; Szakdolgozat}, 1982, 14.

³³ Borovszky Samu: *Heves vármegye*, Budapest, Országos Monográfiai Társaság, 1909, 570.

³⁴ Soós: *Heves megye Községei 1867-ig*, 377.

³⁵ Ifj. Bartha János: *A XVIII. század története*, Budapest, Pannonica Kiadó, 2000, 17.

³⁶ MNL. HML. EKápHitL. Z. 295.

³⁷ Gróf Almásy Dénes: *A zsadányi és a törökszentmiklósi Almásy grófok*, Budapest, Franklin Társulat, 1903, 120.

szerezett I. Lipóttól.³⁸ Ezt bizonyítja a legnagyobb falu birtokosának, Almásy Jánosnak 1759-ben írt végrendelete is.

„Örökségem maradtak édes szüleimtől, de nincsen olyan, melyben magtámadtatásaim ne lettek volna, azért mondhatom magamat még azokban is vagyonszerzések főként Vécsen és Fogacson. Félfalut királyi adománylevél által biztosítottam és visszapereltem. Kisfüged magában véve kicsiny, de a neoaiustica bizottság (Újszerzeményi Bizottság) felére mégis rátette a kezét, azt is visszaszereztem. Nagyfügedre három királyi adománylevelem is van.”³⁹

Ezen birtokbeiktatások ellen tiltakozott a tarcsai részt illetően Majzik András és Simon János, a cinéri részt illetően pedig Majthényi György is 1701-ben.⁴⁰ Ezzel a legnagyobb földbirtokos a faluban, Almásy János megyei alispán és neje Deák Judit lett.⁴¹ Kisebb birtokosa volt a falunak még Balogh Mihály is.⁴²

RAKÓCZI VITÉZEI

A háborúk elcsitultával a korábbi bujdosók és a vagyonukat veszített emberek robbantották ki 1703-ban a tiszaháti felkelést. A kuruc hangadók egy országos ismertségű embert akartak megnyerni, így esett a választásuk a lengyelországi száműzetésben élő Rákóczi Ferencre, aki a felkelés élére állt. 1703. augusztus 29-én, Vetésen kiáltványt intézett az ország lakosaihoz, így a Heves vármegyeiekhez, köztük a falu lakosaihoz.⁴³ Rákóczi Ferenc maga is rendelkezett földbirtokkal Heves-Külső-Szolnok vármegyében, például Gyöngyösön.⁴⁴

³⁸ Almásy (zsadányi és törökszentmiklósi) nemes és gróf. in Kempelen Béla: *Magyar nemesi családok*, 1. köt. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/1-kotet-2/almasy-zsadanyi-es-torokszentmiklosi-nemes-es-grof-461/>. (Letöltés: 2022. december 22.)

³⁹ B. Gál Edit: *Az Almásyak birtoklása Heves és Külső-Szolnok vármegyében a XVII.-XVIII. században*, in *Petercsák Tivadar – Veres Gábor (szerk.): Agria XLI.*, Eger, 2005, 219.

⁴⁰ Uo. 219.

⁴¹ Soós: *Heves megye Községei 1867-ig*, 377.

⁴² B. Gál: *Az Almásyak birtoklása*, 219.

⁴³ Leskó József: *Adatok az egri egyházmegye történetéhez*, Eger, Érseki Lyceumi nyomda, 1908. 361–362.

⁴⁴ Misóczki Lajos: *Az 1704. évi gyöngyösi béketárgyalásokról*, 31–49, http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/3449/1/Misoczki_31-49.pdf. (Letöltés: 2022. december 22.)

A Rákóczi vezette szabadságharcban (1703–1711) a nemzet valamennyi társadalmi rétegének a tagjait meg lehetett találni. Heves megyében Kis- és Nagy-Füged akkori legnagyobb birtokosa, Almásy János első között csatlakozott Rákóczi Ferenchez, 1703. október 4-én ő adta ki a hadba hívó levelet és Gyöngyöst jelölte meg gyülekezési helynek.⁴⁵ Heves-Külső-Szolnok vármegye által küldött katonákat gr. Csáky Mihály Lovasezredébe osztották be 1705–1706 folyamán, ahová a nagyfügedi lakosok az összeírás szerint 1706 tavaszáig csatlakoztak a szabadságharchoz.⁴⁶ „Sipos Mihály, Balog András, Bakos András, Tósmagi Bernárd, Lénárd István” vett részt a Rákóczi Szabadságharcban.⁴⁷ A vetési pátenst értelmében a fejedelem a kuruc táborban katonáskodó jobbágyokat mentesítette a közterhek alól, ugyanígy járt el a táborában harcoló katonák felségeivel és annak gyermekeivel. A nem katonáskodó jobbágyokat, köztük a fügedi emberek többségét is kötelezte a földesúrnak az addig teljesített szolgálatára, csak az ezen felül való megterhelést tiltotta meg. 1707-ben a katonai akciók következményeként a falu lakóinak nagyobb része elhagyta a falut.⁴⁸ Maga Rákóczi is, a szabadságharc utolsó időszakában, 1710 januárjában a mai Heves Vármegyén is keresztülhaladt Romhány felé,⁴⁹ ahol az utolsó jelentős csatájában vereséget szenvedett, s 1711-ben a szatmári országgyűlés elfogadta a békefeltételeket, amivel lezárult a szabadságharc.

FÜGED BENÉPESÜLÉSE

A török elleni háborúk és a Rákóczi-szabadságharc a megye gyéren lakott területeit, köztük Nagyfügedet is az elnéptelenedés szélére sodorta. A faluban élő lakosság nagyobb része elmenekült vagy meghalt, a 18. század elejétől kezdve új családok jelentek meg. A század első évtizedeit belső vándorlás, vagyis a lakhelyüket sűrűn változtató famíliák költözése jellemezte.⁵⁰ Ez előnnyel is járt, hiszen a földesúrhoz laza kapcsolat fűzte, s nem voltak helyhez kötve. A későbbi letelepedőknek a megfelelő termelőeszköz nélkül nehéz volt a földjüket

⁴⁵ .Gál: *Az Almásyak birtoklása*, 219.

⁴⁶ Soós Imre: *Heves megye Községei 1867-ig*, Eger, Heves Megyei Levéltár, 1975, 377. 1705 februárjában, Egerben ütötte fel a táborát Rákóczi Ferenc.

⁴⁷ Mészáros Kálmán: Heves–Külső-Szolnok vármegye zsoldosállítása 1706 tavaszán. (Forrásközlés.) In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova series tom. XXVIII. Sectio Historiae.* – Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei. Új sorozat XXVIII. kötet. Tanulmányok a történelemtudomány köréből. Párhuzamos történelmi évfordulók. (1703/1803–2003) (Szerk.: Gebei Sándor.) Eger, 2004. 19–30.

⁴⁸ Kelemen: *Nagyfüged falu története 1712-től 1848-ig*, 1–2.

⁴⁹ Bánkúti Imre: *II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja- Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma 1707. május 24-1710-február 28.*, Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 2005, 250.

⁵⁰ Ez a következőt jelentette, a falu területén nem folytattak állandó gazdálkodást, állandó lakhelyet nem építettek. Ideiglenes szállásokban, vermekben vagy a régi lakók által elhagyott házakban és annak istállóiban húzták meg magukat. Kelemen: *Nagyfüged falu története 1712-től 1848-ig*, 12.

megművelni így előbb meg kellett azt szerezniük. Majorsági cselédséget vállaltak napszámért, zsellérként dolgoztak vagy elmentek a falutól távolabb eső gazdaságokba dolgozni.

A falu 1712-től népesült be újra, de akkor is mindössze nyolc család lakott ott.⁵¹ Ez a szám 1715-ben is hasonló volt, hiszen hét jobbágy és egy zsellér család élt a faluban. A letelepedőket elsősorban a minél nagyobb megszerezhető föld motiválta. Fontos volt még a feudális terhek csökkenése is, ez az idegen megyékből átköltöző embereket illette meg.⁵² Az 1720–1724-es adóösszeírások alapján a faluban véglegesen a ma is itt élő családok közül az alábbiak telepedtek le: „Nagy, Berta, Katona, Kis, Fodor, Varju, Sípos.” Nagyfüged letelepedett lakói tisztán magyar származásúak voltak. Az 1734. évi adóösszeírásnál már új lakosokkal – „Juhász családnevűek, Csécesei, Csesznok, Somodi, Madarász, Bagi, Molnár családokkal” – gyarapodott a falu.⁵³ A fölbirtokosok tudatos telepítései is megindultak a XVIII. századtól. Ennek a telepítési programnak a legfőbb ösztönzői az alföldi birtokkal rendelkező nemesek közül kerültek ki. Így tehettek minden bizonnyal a Nagyfügeden birtokkal rendelkező nemesek is. A telepítést az állam is támogatta, így a hazai telepítések utolsó hulláma II. József uralkodása alatt fejeződött be és Nagyfüged állandóságáról ettől az időtől fogva beszélhetünk. A jobbágyság helyzete is megnehezedett ezen időszak alatt, mert elszaporodtak a földesúri és a hatósági önkényeskedések, illetve a robotszolgáltatás nőtt, a megengedett évi 52 nap robot fölé ment. Ezzel egy időben indult meg a szabadköltözés is. Bár az 1723/LXII. törvénycikk tiltotta, hogy a földesurak saját adóköteles jobbágyaikat, helyettes állítása nélkül más megyebeli birtokára költöztesse át.⁵⁴ A század elején a jobbágyságnak sikerült kiharcolnia a költözési jogának a kiszélesítését és a szolgáltatások mérséklését.

Ebben az időszakban is birtokváltás figyelhető meg, mert 1721-ben ifj. Almásy János perben állt anyja, Deák Judit ellen, mivel lányára, Almásy Apollóniára Nagyfügeden négy telket hagyott. Ez okán 1732-ben beiktatták, mint Hellebronth Jánosné a Fügeden lévő ingatlanok birtokába.⁵⁵ Ettől kezdődően a Hellebronthok és az Almásyak voltak a falu legnagyobb birtokosai a falunak. A falu többi része egy-két kishemesi birtokrész volt.⁵⁶

III. Károly uralkodása idején (1711–1740) stabilizálódott tehát a korabeli Nagyfüged helyzete és megindult a fejlődése, amit vagyoni kimutatások alapján jól bizonyítható. 1728-ban

⁵¹ Ez a betelepülés végleges volt. MNL. HML. *Közgyűlési Iratok*. 1725. 196 sz.

⁵² A felvidéki vármegyékből sok család vándorolt az Alföldre, a jobb megélhetés reményében.

⁵³ MNL. HML. IV/7/a-b/27.

⁵⁴ Az országgyűlés közvetve mégis elismerte a szabadköltözést.

⁵⁵ Előbb Detrik Istvánnak később pedig, Hellebronth Jánosnak volt a felesége. MNL. HML. *EKápHitL*. FF.380. II. 97.

⁵⁶ Soós: *Heves megye Községei 1867-ig*, 377.

Grassalkovics Antal rendelkezése értelmében, a királyi tábla nótáriusa, Szalay István elkészítette Kisfüged összeírását.⁵⁷ A leírás szerint a terület cserjés és bozótos volt, a kisfügedi szántót két nyomásban művelték, amely négy és félszeres termést hozott, valamint kaszálóval is rendelkezett a falu. A lakosság és a portaszám növekedése, a beltelkek megosztása bonyolította a gazdasági helyzetet az országban. Így az adók kivetésénél újfajta eljárást dolgoztak ki, országos szinten a megyéket portákra osztották fel.⁵⁸ A megyei portaszámot a jobbágy vagyontárgyainak alapján felvett rovás (dica) szerint állapították meg. Nagyfügeden ez a következő volt:⁵⁹

Nagyfüged népessége a 18. században					
Évszám	Jobbágy	Zsellér		Szolga(áló)	Megjegyzés
		Házass	Házatlan		
1734	16	25		4	
1735	22	20		4	
1735	27	23		5	
1737	33	24		8	
1738	34	26		9	
1739	36	30		7	
1740	33	33		7	
1741	33	32		7	
1787	41	38	9	32	A zsellérek közül 37-en dolgoztak kézimunkásként ebben az évben.

A faluról szóló első teljes adóösszeírás 1734-ből maradt fenn.⁶⁰ Ennek során 80 főt kérdeztek meg, ebbe beletartoztak a faluban földdel rendelkező fügediek és a tőlük földet bérlő nem

⁵⁷ B. Gál: *Az Almásyak birtoklása*, 219

⁵⁸ Bartha: *A XVIII. század története*, 60.

⁵⁹ Kelemen: *Nagyfüged falu története 1712-től 1848-ig*, 11.

⁶⁰ A faluban 29 ember tizennégy-, 1 személy huszonegy-, 8 fő pedig hét hold II. osztályú (továbbiakban oszt.) szántóterületet művelt meg. 28 fő hat-, 8 személy három- és 1 ember pedig kilenc hold III. oszt. kaszálóval (réttel)

falubeli személyek az ún. extraneusok.⁶¹ Ház körüli földdel 76 személy rendelkezett. A falubeli szántóföldeket, a réteket, a ház körüli földeket, a szőlőterületet, a szilvásokat, a káposzta- és dohányföldeket a dicalis összeírások során osztályokba rendezték.

Nagyfügeden kevés I. osztályú föld volt, annál nagyobb volt a II.- és a III. osztályú földek aránya. Ez a következő okoknak tudható be. Az adóösszeírás terméshozam alapján kategorizálta a földet. A jobb osztályba sorolást a jobbágy munkabírása és a terület megmunkálást meghatározó igaerő teljesítőképessége jelentette. A beköltözött lakosság azonban nem rendelkezett a megfelelő igás állománnyal. Elgyepesedett a földterület, feltöréséhez legalább hat ökorre lett volna szükség, amit a csoroszlyás eke elé fognak. Így lehetett volna ezzel az ekével minőségi munkát végezni.⁶² Az 1735. évi összeírás során nem sokat változik a faluban a gazdasági helyzet.⁶³

Dicalis adóösszeírás /Földek aránya/ 1734-35. év							
Év	Személyek száma	Ház körüli föld (Hold)			Szántóföld, kaszáló (rét) szőlőföld (Hold)		
		I. osztályú	II. osztályú	III. osztályú	I. osztályú	II. osztályú	II. osztályú
1734	38					42	
	38						24
1735	31						
	45						
	37					42	
	39						27

rendelkezett. Továbbá 1 személy folytatott gazdálkodást hat hold I. oszt. szőlőföldön. MNL. HML. IV/7/a-b/27, - az 1734. évi dicalis adóösszeírás.

⁶¹ Uo.

⁶² Kelemen Gábor: *Nagyfüged falu története 1712-től 1848-ig*, 3.

⁶³ Házköri földdel 31 személy II. oszt. és 45 fő pedig III. oszt. földön gazdálkodhatott az otthonában. Ebben az évben 28 ember tizennégy-, 1 személy huszonegy-, 8 fő pedig hét hold II. oszt. és egy-egy fő három és hat hold III. oszt. szántóterületet művelt meg. 28 fő hat-, 8 személy három- és 1 ember pedig kilenc hold III. oszt. kaszálóval (réttel) rendelkezett. MNL. HML. IV/7/a-b/27, - az 1735. évi dicalis adóösszeírás.

A 18. század első évtizedeiben újra megerősödött a kereskedelem, ennek a nyomán kialakultak a kereskedelmi útvonalak is. A heves megyei úthálózat a következőképpen nézett ki. A Budáról vezető főútvonal,⁶⁴ Hatvan irányába indult kelet felé, ahol kettéágazott. Horton átvezetett az északkeleti ág Gyöngyös irányába, majd innen Egerbe Kerecsend és Kápolna érintésével.⁶⁵ A keleti és délkeleti ág Vámosgyörk és Csány érintésével Adácson, Nagyfügeden és Nagyúton át, Kompolton és Maklárton keresztül Egerbe.⁶⁶ A Jászságban élő emberek is, ha Egerbe akarták elvinni az áruikat, akkor Fügeden keresztülmentek az egri piacra, mert Jászárokszállástól nem messze található a falu, ezért volt könnyebb erre jönni, mint más irányba kerülni. Ezt bizonyítja Vályi András 1796-ban és Fényes Elek 1851-ben készült országleírása is, mindketten ugyanazt az útleírást közölték a településről, „Nagyfüged Árokszáláshoz egy mértföldnyire, a Bene vize mellett található.”⁶⁷ Ezen a vásárvonalon a fügedi lakosok a különböző gazdasággal foglalkozó falvakkal és városokkal tudtak érintkezni, amely során a felhalmozott árufelesleget cserélték el vagy vásárolták meg egymástól.⁶⁸

A kereskedelmi és egyéb gazdasági kapcsolatok jótékony hatására a falu gazdasága stabilizálódott és fejlődésnek indult, erről tanúskodik az 1736. évi összeírás.⁶⁹ A gazdasági megerősödés első jele a kocsmák megjelenése volt, ugyanis kocsmát csak olyan helyen létesítettek, ahol állandósult a gazdasági stabilitás és a fejlődés megindult. A falu egyetlen kocsmája, ebben az évben már 48 pengő jövedelmet hozott.⁷⁰ Továbbá 80 személynek volt III. oszt. házkörűli birtoka, 358 II. oszt. hold földön és 201 III. oszt. hold kaszálón gazdálkodtak a falu akkori lakói és a tőlük földet bérlő más faluból érkező személyek. A fejlődés eredményeként a (kis)nemesség és a zsidóság is megjelent Nagyfügeden. 1737-ben már öt nemesi fügedi családról tudunk: „Lukács Márton, -István, Szökő János, -István és Bodó János.”⁷¹ A mezőgazdaság mellett szépen lassan megjelent a kereskedelem is 1739-re, ekkor három zsidó család, Seidner Sámuel, Eliás Ferenc és Klein Izrael és családjuk⁷² költözött Nagyfügedre és mindegyikük a kereskedeleméből élt. A kereskedelem további fejlődésével 1740-től már öt zsidó család lakott a faluban. Némely változás történt eközben a nagyfügedi

⁶⁴Ezt az útvonalat „Via Magna-nak” (nagy út) hívták.

⁶⁵Bertha József: *Eger piackörzete a XVIII. század első felében*, Eger, A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai 7., 2001, 10.

⁶⁶Uo. 10.

⁶⁷Vályi András: *Magyarországnak leírása.*, 1. köt., Buda, Királyi Universitas, 1796, 695.; Fényes Elek: *Magyarország Geographiai szótára*, 1. köt., Pest, Kozma, 1851, 26.

⁶⁸A kereskedelem során szerezték be a faanyagot, a vaseszközöket és az üvegárukat.

⁶⁹Itt 81 főt vizsgált az adóösszeírás.

⁷⁰HML. IV/7/a-b/27, - az 1736. évi dicális adóösszeírás.

⁷¹Az 1737. évi felmérést 93 jobbágyszármazású személyen kívül 5 nemesen is elvégezték. HML. IV/7/a-b/27, - az 1737. évi dicális adóösszeírás.

⁷²MNL. HML. IV/7/a-b/27, - az 1739. évi dicális adóösszeírás.

zsidóság körében, bár az Eliás család elköltözött, azonban letelepedtek itt a Kleiner, Seidner családok, valamint Jámbor Ábrahám és családja.

1737-re azonban a szántás alá vehető terület csökkent, ezért a gazdák Kisfüged pusztán hagyott területét bérelték ki és vették művelés alá, ez 120 holdat jelentett. Így összesen 645 II. oszt. hold szántót műveltek meg. A határhasználatról a falubeliek a következő módon nyilatkoztak:

„Itten nem házhelyek után, hanem ökor után az lakosoknak tehetsége szerént osztatik a föld, tehát kinek nagyobb, kinek, kinek kisebb adattatik. Az első gazdának 13 darab földgye vagyon az egész határban, úgy utána való ökrös gazdának is szinte annyi vagyon. Itten földesurunk közül némellyek tizedén, némellyek nyolcadán, némellyek pedig, mivel királydézsmát nem adtunk, hetedén dézsmálnak és ezt búzábul, árpábul, zabbul, báránybul, egyéb afféle nagyobb termésbül ki szoktuk adni. Más curiális helyeken is így hallottuk ezen szokást.”⁷³

1738-ban tovább növekedett a jobbágyháztartások száma.⁷⁴ A szántóterület arányát tekintve nem növekedett, mintegy 525 II. oszt. holdon gazdálkodtak. A kaszálók száma ellenben növekedett, 225 II. oszt. holdon kaszáltak az emberek. Ekkor váltak fontossá a házkörülí területek. A szántóföldekről kiszorult, de a háztartásban nélkülözhetetlen kendert,⁷⁵ káposztafélét, hüvelyeseket a ház mellett található kertekben termelték meg.⁷⁶ Valamennyi jobbágyot sújtotta az egyháznak járó tized, a dézsma, amelyet juhok, gabona, bor, lábas jószágok és méhek után kellett leróni. A földesúri kilenced minden termék után járt, és a természetbeni juttatások különféle háztartási szükségletekkel egészültek ki. A falu 1735-ben lúd és sajt, 1737-ben zab, 1746-ban búza, 1748-ban pedig sertés után róttá le a dézsmát.

1740-ben a szántóterületek elaprózódnak, mert 20 személy 14 holdon, 11 fő 7 holdon gazdálkodott, egy ember pedig 21 holdon. A rétek száma csökkent, csak 24 III. oszt. holdat használtak kaszálónak, ház körüli kertje 85 személynek volt. A jobbágyok fizették még adó

⁷³ Soós: *Heves megye Községei 1867-ig*, 377.

⁷⁴ Ebben az évben 98 személyen végezték el a felmérést. HML. IV/7/a-b/27, - az 1738. évi dicalis adóösszeírás.

⁷⁵ A pénzhiány okán a parasztok önállóan állították elő a szükségleteik jelentős részét, köztük a ruhát is. A kender megfelelő alapanyagának bizonyult a ruházkodás terén.

⁷⁶ Bartha: *A XVIII. század története*, 85.

gyanánt, a hadiadót, amely évenként 15-30 forint volt, valamint a parasztságnak kellett eltartania a beszállásolt katonát és annak lovát is, ez volt a Porció.

Ház körüli kertje 1740-ben 83 személynek, míg 1741-ben 73 főnek volt. Mindkét évben 504 hold szántóterületen tudtak a falubeli gazdák gazdálkodni.⁷⁷ Kaszáló tekintetében 1740-ben 222 holdon és 1741-ben már csak 213 holdon területet használtak. Ez a legeltetésnek kedvezett, hiszen a haszonbérlőknek mindkét évben 1540 forint folyt be.⁷⁸ 1741-ben a legnagyobb birtokos Almásy János volt a faluban.⁷⁹ A jobbágytársadalmat a rendezés előtt a következő jobbágyrétegekre lehetett felosztani: Egésztelkes jobbágy és gazda, hat ökrös jobbágy, (2) félekés, cimborás mással összefogó négy kétökrös jobbágy; (3) Gyalog, igátlan, marhátlan kinek földje van, háza is van, de igája, ökre nincsen és (4) házatlan zsellérek.⁸⁰ 1738 után lassú fejlődés jelei mutatkoztak meg a mezőgazdaságban, mert az 1740. évi és a 1741. évi adóösszeírás alig mutat eltérést a korábban leírt adatoktól.⁸¹

A falu fejlődése azonban nemcsak a megművelt földek és a beköltözött lakosság arányában mutatható ki, hanem az általuk nevelt állattállományban is. Utóbbi a következőképpen nézett ki:

⁷⁷ HML. IV/7/a-b/27, - az 1740-1741. évi dicális adóösszeírások.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Borovszky Samu: *Heves vármegye*, 61.

⁸⁰ Kelemen: *Nagyfüged falu története 1712-től 1848-ig*, 5.

⁸¹ MNL. HML. IV/7/a-b/27, - az 1740. évi dicális adóösszeírás és MNL. HML. IV/7/a-b/27, - az 1741. évi dicális adóösszeírás.

Állatállomány a 18. században												
Év	Ökör		Tehén		Ló		Csikó		Egyéb			
	Saját	Kölcsön ⁸²	Fejős	Meddő	Hámos	Ménesbéli	3 éves	2 éves	Juh	Sertés	Kecske	Egyéb barom
1734	4	4	3	1	61	-	4	3	4	2	-	-
1735	6	6	3	3	60	-	-	4	20	3	-	-
1736	14		-	-	71	-	1	2	12	3	-	-
1737	40		20	3	90	-	2	3	75	45	.	-
1737 közös legelő	187								179			24
1738	30		7	2	89	-	2	-	58	30	-	-
1738 Közös legelő	150								115	-	-	-
1739	26		9	-	94	-	-	-	68	21	-	-
1787	154	14	114	68	204	22	38		790	127	-	.
1787 Közös legelő	865								-	-	-	917

1737-től a megnövekedett állatállomány miatt legelőt is bérelnek közösen a falubeli lakosok, közös haszonvétel céljából a nagyúti legelőt használták állataik legeltetésére.⁸³ Ezen területen ökröket, teheneket és lovakat tartottak, szintén itt legeltették a juhokat, kisebb számban kecskéket, sertéseket, és egyéb barmokat (utóbbi más falvakból bérbe vett állatokat jelenthetett, valamint tinót és borjút).

⁸² Itt kölcsönvett, vagyis a bérgazdálkodás keretében kiutalt állatról van szó. Véleményem szerint ez a következőként mehetett végbe. A földesuraktól már vemhes állatként vitték el a jószágot és születendő pedig üszőt kedvezményesen vásárolhatták meg, mert nevelték az anyaállatot. A szalmát nem mindig kellett megvenniük, ellenben a takarmányt, amit a földesúrtól beszereztek, megvásárolták. A gazdálkodók közül, akinek volt földje az használta az állatot szántáskor és egyéb mezőgazdasági munkák során, valamint a fuvarok alkalmával.

⁸³ HML. IV/7/a-b/27, - az 1737. évi dicalis adóösszeírás.

A marhatenyésztésről a következőket írja Bél Mátyás: „Ezt a területet a marhák anyjának lehet mondani a többi vármegye közt, és egyetlen marhatenyésztő vidéknek sem járhat érte több dicséret. Ezért ha valaki tehetős és megfelelő lehetősége van marha és növendékmarha tenyésztésére, erre fordítja a pénzét.”⁸⁴

A faluban elsősorban juhot és sertést tenyészthettek ebben az időben, ez felelt meg a környék területi és éghajlati viszonyainak. Bél Mátyás ezt írja a sertés tenyésztésről:

„Ez a vidék, mint a legtöbb a fekete disznót szereti a vaddisznók fajtájából; nem csoda, hiszen nem másként, mint a vaddisznó szokott, éjjel-nappal a pusztában híznak. Különösen a nádasokban. Ugyanis a nád gyökerét szerfölött kedvelik a disznók, rövid ideig legelve is úgy meghíznak, hogy menni sincs kedvük. Ilyen helyeken halakkal is táplálkoznak a sertések.”⁸⁵

A juhtenyésztést is hasonló részletességgel írja le:

„Leginkább magyarfajta juhnyájak vannak, a csavarodott visszahajló szarvokról, a hosszú, megtermett testlakatról, a durva, kócosan göndör (elhanyagoltan gondozott) gyapjúról, a legtöbbször fehér, esetleg a fejen és lábon kissé fekete színről megállapíthatod. (Cigája juhról van itt szó.) Ez a fajta főleg a sík vidéken él, másutt más fajtájú nyájakat láthatsz (...egy másik fajtáját, német juhot látsz). Kecsketenyésztés nincs, lehetőség sincs rá, mivel a legelőkön nincsenek bokrok, amik nélkül a barmok e faja nem tud megélni.”⁸⁶

A nagyfügediek, mivel helyben nem volt major, a szomszédos faluba, a tarnadsadányi majorságba, az Almásy család (Zsadányi ág) központjába jártak robotolni. Ott volt tizenhatsz 26 holdas, tizenhét 13 holdas és tizenhét 3 holdas jobbágygazdaság. Ekkor alakult ki az az elv,

---

⁸⁴ Bél Mátyás: Heves megye ismertetése 1730-35; „Matthias Bel: Notitia Comitatus Hevesiensis 1730-35”, in Bán Péter (Szerk.): *A Heves megyei Levéltár Forrás Kiadványai*, Eger, Heves megyei Levéltár és Borsodi Szénbányák, 2001, 65-66.

⁸⁵ Uo. 65-66.

⁸⁶ Uo. 65-66.

amely szerint, ha valaki az igás állatával jár robotolni, az két nap kézi robotnak felelt meg.⁸⁷ A robotot nem kizárólag a szántóföldek megművelésére, a rétek kaszálására, hanem a hosszú fuvarok („Vorspann-ok” vagy forspontok) lebonyolítására is kihasználták, mivel a földesúrnak heti két nap kézi vagy egy nap igás robotot kellett ledolgozni.

Nagyfüged fejlődési folyamatának a sorába tartozik az is, hogy 1734-ben Nagyfügeden felállították az önálló plébániát Tarnazsádány leányegyházzal,⁸⁸ és itt is bevezették helyben az anyakönyvezést, bár anyakönyvei már 1733-tól számon voltak tartva. Az önállósodás előtt a falubeli hívek ekkor még az adácsi anyaegyházhoz tartoztak a karácsondi és a gyöngyöshalászi hívekkel együttesen. 1724–1733 között a falu Karácsondnak volt a filiája.⁸⁹ Az 1746-os Canonica Visitatio (egyházi látogatás) még egy kis kápolnát is említ,⁹⁰ amelyet Almásy János földesúr építtetett. 1738-ban kezdték meg a régi kis templom bővítését, amit 1760-ra fejezett be. A végleges formáját Almásy Mihály kegyúr segítségével alakították ki 1766 és 1777 között. A templomban lévő festmények egy része Farenzon Ferenc egri képíró mester munkáját dicséri, aki 1796-ban dolgozott Nagyfügeden.⁹¹

STABILITÁS ÉS FEJLŐDÉS A FELVILÁGOSULT ABSZOLUTIZMUS KORÁBAN

Mária Terézia hatalomra kerülése után (1740–1780) a jobbágyság helyzetének javítása, illetve az ország belső gazdasági és társadalmi stabilitásának a megteremtése érdekében 1767. január 23-án kiadta az Úrbéri rendeletét, amelyben országos szinten szabályozta a földesúr és a jobbággy közötti viszonyt. Ennek alapvető törekvése volt felmérni a jobbággyok kezében lévő földeket és a vele járó haszonvételeket.⁹² Szabályozni akarta az ezek után járó terménybeli és robotszolgáltatásokat és előírta a jobbággy heti kétnapi igás vagy négy nap kézi robotját. A

⁸⁷ Bartha: *A XVIII. század története*, 85.

⁸⁸ Tarnazsádány már 1723-ban is a falu filiája volt. 1729. szeptember 15-én Hellebronth földesúr és Almásy Iván szeptember 29-én adományt adott a zsádányi templomnak oltár készítés céljából. ÉL; *Archivum betus Fügediensem ecclesiam et parochom targensis* (1746-88).

⁸⁹ Baranyi Béláné: Nagyfüged, in Demcsényi Dezső –Voith Pál: *Heves megye Műemlékei*, 3. köt, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 447.

⁹⁰ A XVI. századi *Egyházassfüged* elnevezés már meglévő templom létezésére utal. 1696-ban egy kisebb méretű „ecclesia deserta” állt. Az 1720-as évek elején Szent Erzsébet (Árpád házi Szent Erzsébet a templom védőszentje, erről emlékezik meg minden év november 19-én megrendezett ”Erzsébet-nap” nagybúcsú) templomról történik említés. Kovács Béla: *Az egri egyházmegye plébániái és filiái a XVIII. század második felében a Phare Topographie alapján*, in Kovács Béla (szerk.): *Az Egri egyházmegye Történetének Forrásai* 8. füzet, Eger, Érseki Gyűjteményi Központ, Heves Megyei Levéltár, 2003, 11.

⁹¹ A munkája elvégzése után a fügedi egyház nem tudta kifizetni, ezen okból a festő az egri püspökhöz fordult jogorvoslatért. A tartozást csak 1799-ben sikerült rendezniük. EÉL; *Archivum betus Fügediensem ecclesiam et parochom targensis* (1746-88).

⁹² Biztosítani akarta a földesúri kisajátítástól.

kiadott rendeletében a robotot nem arányosította a telek nagyságával. A községben ezt Berta Berta bíró ellenőrizte 1770-ben.⁹³

A faluban az úrbérrendezést 1771 januárjában hajtották végre és a falut II. osztályúnak minősítették.⁹⁴ Az úrbérrendezést kilenc pont alapján állapították meg. Joggal merül fel a kérdés pontosan mit is kellett ellenőrizni az Urbárium során?

Meghatározták a jobbágybirtok méretét.⁹⁵ A jobbágy házhely vagy ház rendelkezzen belső kerttel, amely olyan nagyságú legyen, hogy kétfőnyi mérő magot el lehessen benne ültetni. Nagyfügeden minden jobbágy házhely rendelkezett 28 hold szántóterülettel,⁹⁶ illetve 12 hold kaszálóval.⁹⁷ Ez vonatkozott az 1/2-es, 1/4-es és 1/8 telkes jobbágyokra is a telkeik arányában. A haszonvétel szabályozása értelmében a jobbágy bort árulhatott Szent Mihály (szeptember 29.) napjától Szent Orbán (május 25.) napjáig.⁹⁸ Ha a jobbágy rendelkezett irtás területtel, azt a földesura nem vehette el. A megye által meghatározott pénzt kellett kifizetni az irtás föld bérléséért. Ezt nem számolták be a ház vagy házhelyhez tartozó földekbe, továbbá a határban, a jobbágyoknak is joga volt a saját marháit legeltetni.

A jobbágy szolgáltatásait, azaz a robotot is meghatározták.⁹⁹ Minden jobbágy tartozott az urának heti 2 nap kézi vagy 1 nap ígás robottal, ez éves szinten 52 nap ígás és 104 nap kézi robotot jelentett. Ha a jobbágyoknak robotolni egy távolabb eső területre kellett mennie, erről a földesurával egyeztetett. Amennyiben a vitás kérdést egymás között nem tudták megoldani, akkor a vármegye járt el a vitás ügyben. A félnapi távolságból robotolni járó jobbágyokat, egy

⁹³ EÉL *Archivum betus Fügediensem ecclesiam et parochom targensis* (1746-88).

⁹⁴ MNL. HML. IV-1/h/3.

⁹⁵ Amennyiben kisebb volt, akkor a külső szántóföldhöz vagy a réthez csatolták. Ha a kert kisebb volt az előírtnál akkor ezt a szántóterületből vagy a rétből pótolták ki. Ellenben, ha nagyobb a kert, a fennmaradó részt rétnak vagy szántóterületnek nyilvánították.

⁹⁶ Holdanként kétfőnyi mérő magot kötelesek voltak elvetni a gazdák.

⁹⁷ Ezt évente kétszer kötelesek voltak kaszálni.

⁹⁸ Haszonvételhez tartozott az is, ha az erdőben nem volt megfelelő szárazfa, akkor a jobbágy bizonyos számú fát kivághatott a földesúr engedélyével. Épületfát szintén így lehetett kivágni, amennyiben kevés volt a szabad erdős terület a faluban, akkor a földesúrnak az erdőit egyeztetés után lehetett használni. A falubeliek a határban a makkoltatásért disznóként hat krajcárral kevesebbet fizettek, mint más falubeliek. Az erdőben makkoltatni a földesúrral megegyezett pénz kifizetése után lehetett. Ha a faluban a kiosztott földek között volt erdős rész is, akkor azt a jobbágy csak a saját szükségleteinek a fedezésre használhatta. Az uraságnak ezért nem kellett adót fizetni.

⁹⁹ A törvényben és az Urbáriumban meghatározott szolgáltatásokon kívül a földesúrnak a jobbágy nem tartozott semmivel. Abban az esetben, ha a földesúr az embereket bérért kívánta dolgoztatni, elsőnek a robotolni járó jobbágyait kellett megkérdeznie és felkínálni neki a munkát és az ezzel járó munkabért. Ha ezen emberek nem fogadták el a kínált bért, utána lehetett csak más vidékről származókat felfogadnia az elvégzendő munkára. A robot készpénzen történő megváltását a földesúrnak kényszeríteni vagy erőltetni nem volt szabad. Ha a jobbágy a robotot készpénzben akarta megváltani meghatározott időre vagy örökösen, a törvény és az Urbárium értelemében a vármegyéhez kellett fordulnia. A vármegye irányába szükséges volt jelezni a megváltás előtt egy évvel, hogy a vármegye meg tudja tenni a szükséges jogi lépéseket. MNL. HML. IV-1/h/3.

hónapban egyszer kötelezhette a földesúr négy nap kézi vagy két nap ígás robotra. Ezen időszak alatt a földesúrnak kötelessége volt szállást biztosítani embernek és állatnak egyaránt. Az egy vagy félórányi távolságba robotolni járó jobbágyoknak november, december, január és február hónapokban az utazási ideje beleszámítódott a letöltésre váró robot idejébe.

A kaszálást vagy aratást duplamunkának értékelték,¹⁰⁰ ezért telkek arányában határozták meg a munkát. A dupla munka során az 1 telkes jobbágy heti 1 ígás és 2 nap kézi munkát, a 1/2 telkes 1/2 napi ígás és 1 napi kézi-, az 1/4-es (fertályos) 1/4 napi ígás és 1/2 napi kézi munkára volt kötelezve. A messzebről robotolni járó embereket az aratás vagy kaszálás alkalmával földesura havi kétszer kötelezhette a heti 4 nap robotra.¹⁰¹ Ezt a későbbi robotnapokból törlesztenie kellett a földesúrnak. A munka folyamán, ha az időjárás kedvezőtlen lenne, a már megkezdett robotba bele kellett számolni a leállási időt is. Annak a zsellérnek, akinek föld nélküli háza van egy évben 18 napot és annak a lakosnak, akinek nincs háza, egy évben 12 napot kellett ledolgoznia. A roboton kívül a jobbágy minden évben egyszer hosszúfuvarra volt kötelezhető. Ezzel kapcsolatban négy egésztelkes jobbágyonak kellett kiállítani egy 4 ökrös szekeret forspont céljából.¹⁰² A fuvart csak alkalmas úton lehetett igénybe venni és a szállítás a kétnapi járóföldet nem haladhatta meg. Szántás, aratás, kaszálás és szüret idején a jobbágyot nem kényszeríthették a fuvarra.¹⁰³ Áttenni a következő évre sem volt szabad, ezt megválthatta pénzzel vagy egyéb szolgáltatással. Ha a hosszúfuvarra a kétnapi járóföldet meghaladta, akkor a különbözetet beszámolták a robotba. A felmerült költségeket a földesúrnak kellett fizetnie.

Az egy telkes jobbágyonak az épületfavágást és a szárazfagyűjtést megengedték. Cserébe az egy telkes és igavonóval bíró jobbágy köteles volt a tiszt szolga által kijelölt helyről a földesúr házához vagy más épületéhez 1 öl fát vinni, amit 2 parasztnak kellett felvágnia. Ez az 1/2-es -, 1/4-es -, és 1/8-os telekkel bíró jobbágyokra volt érvényes. A földesúr a jobbágyot, a gazdasági helyzetétől függetlenül egy napi kézi robotra kötelezhette télen. A jobbágy a kilencedet termésben és fában rótt le. Az ezenfelüli termés vagy fa beszolgáltatása beleszámolódott a heti robotba.¹⁰⁴ Ha az úr a terményét a piacra vagy a vásárra akarta vitetni, a fuvardíjat kötelessége volt állni. Ha a jobbágy a malomba vitte saját áruját öröltetni a vámúton, akkor az úrnak nem tartozott vámmal. Ha más esetben használta a vámutat, akkor vámköteles volt.

¹⁰⁰ MNL. HML. IV-1/h/3.

¹⁰¹ Uo.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Ahol ragadozó állat tűnt fel és garázdálkodott, a vad elkapására a roboton kívüli harmadnapos vadászattal tartoztak a jobbágyok. Puskát, löszert és löport a földesúrnak kellett biztosítani. HML. IV-1/h/3.

Az *adózás* rendje értelmében minden jobbágy és föld nélküli házzal bíró zsellér köteles volt fizetni 1 forintot az urának évenként két részletben.¹⁰⁵ Minden egy telkes gazda évenként fizetett az urának 1 pár csirkét, 9 forint máriást, 10 tojást, 1 icce főzött vaját és egy zsák lisztet.¹⁰⁶ Az 1/2-ed telkes pedig 4.5 forint máriást,¹⁰⁷ egy pár csirkét, 5 tojást, 1 icce főzött vaját, illetve egy zsák lisztet.¹⁰⁸ Az 1/4-ed telkesnek fizetnie kellett 1 forint máriást, 1 pár csirkét, 3 tojást, 1 icce főzött vaját és egy zsák lisztet. Az 1/8 telkes a telek arányában volt köteles fizetni. Az egy telkesek fizettek még évente 1 borjút vagy 1.30 forintot fizettek a földesúrnak. Ha jobbágy bort vagy pálinkát árult és ebből akart megélni a földesúrnak évenként 2 forintot kellett befizetnie. Az irtásföldek bérbevételének az adójáról a földesúrral kellett egyeztetnie.

Ötödször a *kilenced* és a *hegyvám* mértékét határozták meg.¹⁰⁹ Minden termény, méh, kecske és juh után kilencedet kellett fizetni. Ezt pénzben meglehetősen váltani az alábbi árakon: bárány 4-, egy gida 3- és egy méhkas 6 krajcárt ért. A kilencedet az 1647/LXXXXVI. tc. értelmében Szent István (december 26) napjáig rendezni kellett. Ha a jobbágy olyan termő magot ültetett el, amely után az előző esztendőben leadózott belőle, akkor nem kellett kilencedet vagy tizedet fizetnie belőle. A kenderből és a lenből az egy telkes hat fontra (funtra) való fonást adott kilenced gyanánt. A többi telkes jobbágy a telek arányában adózott belőle. A hegyvám megfelelő kiszabása érdekében a jobbágyok a szőlőit listába vették, amit a vármegyén kellett megőrizni. Ha a hegyvámot mustban kérték, az a következő esztendőben került kifizetésre. Borból egy akóval kellett a kilencedet megfizetni. Fügeden ekkor egy személy foglalkozott szőlőtermesztéssel.

Az Urbárium meghatározta a földesúrnak járó juttatásokat és jövedelmeket is. Az örökös nélkül meghalt jobbágy és az elszökött jobbágyok tulajdona a földesúré lehetett és neki kellett rendezni a fennmaradó adósságukat.¹¹⁰ Az árván maradt gyermekek érdekében, az árvák birtokainak a hovatartozását a vármegyeházán döntötték el. A kocsmüzemeltetés jogát a jobbágy meghatározott ideig kaphatta meg ellenben, ha az úr kocsmát vagy vendégfogadót

¹⁰⁵ Az első felét Szent György (április 24.) napján, a másodikat Szent Mihály (szeptember 29.) napján fizette be. A ház nélküli zsellérnek nem kellett fizetnie. MNL. HML. IV-1/h/3. A konyhára valót minden jobbágyának meg kellett fizetnie. Továbbá az 1548/XXXIX. tc. értelmében, ha az uraság fogságba esne, a hadisarc megfizetésébe a jobbágyoknak is be kellett szállnia. MNL. HML. IV-1/h/3.

¹⁰⁶ MNL. HML. IV-1/h/3.

¹⁰⁷ Egy máriás (Szűz Mária képét ábrázoló pénzérme) húsz krajcár értékű ezüst váltópénzzel vagy ennek az értékével ért fel.

¹⁰⁸ Soós: *Heves megye Községei 1867-ig*, 377.

¹⁰⁹ HML. IV-1/h/3.

¹¹⁰ Ha földesúr kegyetlenkedése folytán a jobbágy elmenekülne, akkor a vagyonát vagy új jobbágy vagy a falubeliek kapták meg. Vadászat, halászat, madarászat egyedül a földesúrral illette meg.

nyitott, az egész évben nyitva lehetett. Szabadon és korlátlanul árulhatott bort, sört és pálinkát.¹¹¹

Hetedsorban meghatározták a földesúrra vonatkozó tiltó rendelkezéseket is.¹¹² A földesúr, mint az árvák pártfogoltja és gyámolítója a meghalt jobbágyok után maradt értékből az árvák közötti szétosztás után bért nem fogadhatott el. Az eladott, elcserélt, örökölt jószág árából tizedet nem volt szabad beszédenie. Gazdasági szankciót nem hozhatott, mert ezzel gazdasági hátrányba hozta volna a jobbágyot.¹¹³ A szőlőkötöző szalmát, és a szőlővizsgálót sem kellett kifizetnie a jobbágyoknak. A törvényben meghatározott napok elteltével a földesúr nem kényszeríthette a jobbágyot a készpénzfizetésre.¹¹⁴

Meghatározták a jobbágyok elleni tiltó rendelkezéseket is,¹¹⁵ a bírságpénzt azon jobbágyokon volt szabad behajtani, akiket a vármegyei úriszéken a szolgabíró elítélt. Más földjére tilos volt az állatokat behajtani legeltetés céljából,¹¹⁶ mert bírságot kellett fizetni érte. Más büntetésekben több napi kézimumkára ítélték a bűnös jobbágyot. A büntetés az aratás, a kaszálás vagy épp szüret idején átkerült a következő hónapra. A földesúr engedélye nélkül a falu nem vehetett fel kölcsönt. Az idegennek eladni illetve beköltözni a földesúr engedélye nélkül tilos volt.

Az Urbárium a belső rendszabályokat is meghatározta, a bírói hivatal betöltésére a földesúr három embert jelölt ki, akiből a község egy embert nevezhetett ki. A bírót a földesúr szabadon el is bocsáthatta. Ellenben a falu a nótáriusát (jegyző) és az esküdteket a falu választotta és alkalmatlanságuk esetén el is bocsáthatta.¹¹⁷ Az adózás rendjére ügyelni kellett,¹¹⁸ az adós az ún. garas napokon fizethette vissza az adósságát. Panaszos ügyekben az uraság járt el,

¹¹¹ Az 1550/XXXVI. tc. értelmében ha a földesúr a jobbágyra bízta a kocsmát üzemeltetését, akkor ezért bért volt köteles fizetnie az urának. Cserébe nem kellett robotolnia és az uraság minden akó után fizetett 4 krajcárt a jobbágyoknak. A vásártartásból és a mészárszékből meghatározott összeg illette meg földesurat.

¹¹² Dohánynak, méznek, viasznak, lennek, kendernek és egyéb termésnek vételében és eladásában a jobbágyok nem fordulhattak a földesúrhoz, és az nem adhatott nekik tanácsot. A földesúr és a jobbágy között létrejövő üzlet során a kialakított pénzt előre nem adhatta oda, és nem számolhatta bele az adóba. A jobbágyot az adás-vétel során nem akadályozhatta. A mészárszéken a marhavágásokért az úr nem kérhetett pénzbeli illetve hússal történő fizetést. Tilos volt a romlott bornak és a jó bornak, továbbá a konyhanövényeknek kényszerítéssel történő eladása illetve a megvétele a jobbágyok felé.

¹¹³ Az úr nem kényszeríthette a saját malmába őrölni a jobbágyot, hanem engednie kellett, ő döntse el, hogy melyik malomba viszi a búzáját őröltetni.

¹¹⁴ Mária Terézia 1767/2260-as rendelete értelmében a szolgabírónak minden év decemberében meg kellett vizsgálnia az úrbéres viszonyokat. A földesúr ellen emelhető esetleges panaszok, úrbéri természetű sérelmeket meg kellett oldania.

¹¹⁵ MNL. HML. IV-1/h/3.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ A bírónak, az uraságnak való szolgálatért cserébe nem kellett porciót fizetniük. A porcióosztást a földesúr felügyelte és a falu bírója tartozott érte felelősséggel.

¹¹⁸ MNL. HML. IV-1/h/3.

amennyiben az úr nem tudott igazságot tenni, akkor a vármegyéhez fordulhattak a vitás ügyekben. A jobbágyokkal kegyetlenül bánó gazdatisztek ellen a vármegye úriszéke járt el.

1771-ben az úrbéres rendezést követően birtokmegosztási viszonyokat figyelembe véve az Almásy család 12 -, a Hellebronth család 6-, Balog István 3-, a dobfeneki Sípos család 2-, a Somodi, Csoma és a Csontos család összesen 2.5 jobbágytelekkel rendelkezett.¹¹⁹ 1777-ben az Almásy birtokok elaprózódásának a megelőzését úgy érték el, hogy Almásy János fiúgyermekei nem tettek eleget elhunyt apjuk végakaratainak. „Mlagos Familia megegyező akarattal. Boldogult T. C. Almásy Mihály Úrnak úgy nem különben a leány ágnak ezen T. Heves Vmegyében lévő rátájokat fogják conscribálni úgymint Vécsen, Félfalun, Szaránkon, Mérán, Fügeden, Tarcsán, Zsadányon, Fogatson, Tiszabőn, Gyandán és Sülyön...”¹²⁰ Ebben Almásy János a lányaira hagyta a nógrádi, hevesi és zempléni birtokai egy részét, de a fiúág ezekből a birokokból mégis kizárta őket. Így a fiútestvéreiknek osztozkodása és eljárása ellen 1777-ben tiltakoztak a végrendelező lányai.

Mária Terézia 1777-ben adta ki a „Ratio Educationist”, amelyben eltérve a vármegyei rendi keretektől, az országot több tankerületre osztotta fel. Az élükre egy-egy főigazgatót tett, aki ügyelt a katolikus és nem katolikus iskolákra. A falusi, a városi és a mezővárosi iskola sokban eltért egymástól.¹²¹ A falusi iskolákban az írás olvasás megtanítása volt a legfontosabb feladat. A faluban az iskola állapotát, az 1767-ben Eszterházi Károly egri püspök által készített Canonica Visitatio alapján ismerjük meg. A jelentés szerint a fügedi iskola állapota siralmas és az iskolamester akkor Gáll Ferenc volt. Az oktatás anyanyelven folyt német tankönyvek alapján. A tankötelezettséget 6-12 éves gyerekeknek kötelezően előírta. A jelentés szerint a faluban ekkor 630 ember élt. Ebben az időszakban a tanulók száma a következő volt:¹²²

Nagyfüged iskolaköteles tanulóinak a létszáma Mária Terézia uralkodása idején				
Tanév	1770/71	1772/73	1773/1774	1774/1775
Tanulók száma	22	30	81	60

¹¹⁹ Kelemen: *Nagyfüged falu története 1712-től 1848-ig*, 8.

¹²⁰ B. Gál: *Az Almásyak birtoklása*, 226.

¹²¹ Az elemi oktatás célja engedelmes írni, olvasni és számolni tudó állampolgárok, a magasabb oktatásé pedig a jó hivatalnokok kinevelése volt.

¹²² Kelemen: *Nagyfüged falu története 1712-től 1848-ig*, 20.

Feltételezhetően Mária Terézia utolsó uralkodói évében 1780-ban születhetett meg a falu pecsétje és a pecséten lévő kép lett a későbbiek folyamán a falu címere. Ez a következőképpen nézett ki: földből kinövő fügefafa, mellette ekevas illetve csoroszllya és iga, továbbá mindkét oldalon búzafüzér.

Nagyfüged címere¹²³

Mária Terézia halálát követően, fia, II. József (1780–1790) követte a trónon. Gyakorlatilag Magyarország királya lett. Azért csupán de facto, mert nem volt megkoronázva, hogy ne kössék a magyar törvények, ami miatt rendeletek útján kormányzott az országban.

Első rendeletei egyházi tartalmúak voltak, 1781 októberében adta ki a Türelmi rendeletét, amelyben megengedte a nem katolikusok szabad vallásgyakorlását és a hivatalviselésüket. Ennek a rendeletnek elsősorban a protestánsok voltak a haszonélvezői, köztük a Fügeden élők is.¹²⁴ A Nagyfügeden élő protestánsok a Dunamelléki kerület Kecskeméti em. Gyöngyösi filiájához tartoztak. A vallást érintő politika fontos eleme volt még az 1781-ben kiadott zsidórendelet, amely engedélyezte az izraeliták számára a városba költözést, valamint a földek bérlését, iparüzést és a felsőfokú tanulás lehetőségét. A Nagyfügeden élő zsidó családok közül élhettek a költözés jogával, de volt olyan család is, aki itt maradt, ilyen volt a Seidner família.¹²⁵

¹²³ A mai Nagyfüged címer a régi modernizált és újra definiált változata lett. Forrás: <http://www.nemzetijelkepek.hu>. (Letöltés: 2022. február 22.)

¹²⁴ Kovács Béla: *Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára*, Budapest., Magyar Tudományos Akadémia és Központi Statisztikai Hivatal, 1991, 62–63.

¹²⁵ A zsidóság a teljes egyenjogúságot még nem nyerte el, mégis lehetővé vált a felzárkózásuk a társadalom polgári elemeihez. Bartha: *A XVIII. század története*, 193.

A király 1784. május 1-én elrendelte az ország első népszámlálását, amelyet 1784–1785-ben hajtottak végre. Nagyfügeden a népszámlálás szerint 933 fő élt.¹²⁶

Szintén az ő uralkodása idején zajlott le 1783–1785 között az ország katonai felmérése is,¹²⁷ melynek révén Nagyfügedről a következők derültek ki. A távolságot más településektől nézve:¹²⁸ Karácsond 2-, Ludas 1,5-, a Sárhidai csárdától Tarnazsadány 1,15 -, Visznek 2,5-, Tarnaméra pedig 1.5 órányi távolságra feküdt a falutól.¹²⁹ Természeti akadályként a faluban a Bene-patakot jelölték meg.¹³⁰ „A mellette folyó Sári patak 6-8 láb magas partok között folyik. Szélessége 14-15 lépés, medre mocsaras, ennek ellenére vize ember és állat számára iható.”¹³¹ Nagyobb erdőséggel nem rendelkezett Füged, a rétek a faluban, esős időben ingoványosak voltak. Elhelyezkedését tekintve Nagyfüged „síkságon fekszik, az észak felé eső Malom domb uralja.”¹³² A falu temploma kőből épült.¹³³ A falu útjainak az állapota pedig, „talaja agyagos, esős időben különösen a réteken át, a mély gázlók miatt terhes szekérral nagyon fárasztóak,”¹³⁴ magát a falut is érintette a postaút, amely jobb minőséget képviselt a falubeli utaknál.

¹²⁶ Kovács: *Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára*, 141–42.

¹²⁷ Csiffáry Gergely – B. Huszár Éva: *Heves megye II. József-kori leírása (1783-85)*, Eger, Heves Megyei Levéltár, 1999, 96.

¹²⁸ Uo. 96–100.

¹²⁹ A csárdáról a következőt írja a katonai felmérés: „Csak egy magányos szilárd falú csárda a szurdokba, amely a nyugat felé eső vidéket uralja. A mellette vezető utak a talaja agyagos, esős időben különösen a réteken át, a mély gázlók miatt terhes szekérral nagyon fárasztóak. Karácsond 2-, Ludas 1-, a nagyúti csárda 3/4-, Tarnazsadány pedig 1 1/4 órányira volt a csárdától.” Csiffáry–B. Huszár: *Heves megye II. József-kori leírása (1783-85)*, 96.

¹³⁰ Sári pataknak is hívták.

¹³¹ Csiffáry–B. Huszár: *Heves megye II. József-kori leírása (1783-85)*, 96.

¹³² Uo. 96.

¹³³ Kovács Béla: *Az egri egyházmegye plébániái és filiái a XVIII. század második felében a Phare-Topographie alapján*. 11.

¹³⁴ Csiffáry–B. Huszár: *Heves megye II. József-kori leírása (1783-85)*, 96.

Nagyfüged első katonai felmérése (részlet)¹³⁵

1785. augusztus 22-én a király kiadta a Nagyfüged jobbágy lakosainak számára is oly fontos jobbágyrendeletét.¹³⁶ Ebben megszüntette a „jobbágy” szó használatát, és biztosította a szabadköltözést. Továbbá a rendelet kimondta még, hogy a paraszt szabadon házasodhatott, rendelkezhetett az ingóságaival és a telkéről törvénytelenül nem lehetett elüldözni.¹³⁷ Ezekből azonban semmit sem tapasztalt Kitaibel Pál, aki a falun átutazott 1803. május 1-én és a következőt látta „Fügednek igen sok földesura van. A parasztokat nagyon nyúzzák, egynek gyakran három földesura is van! Áthaladtunk a Tarnán, ahol egy csárda, egy fürdőház és nem messze egy malom áll a folyón.¹³⁸ Bal kézre pár tölgyliget, amelyek lombját a hernyók teljesen lerágták.”¹³⁹ Az idézet ellenére a többi forrás alapján úgy vélelmezhető, hogy a falu fejlődési rátája pozitív irányba mutatott és a település fontos szerepet töltött be a környéken.

1781-ben újra felmérték a falut birtokviszonyok szempontjából, Füged legnagyobb birtokosai továbbra is az Almásyak és a Hellebronthok voltak.¹⁴⁰ Azonban a század végére már

¹³⁵ HL. Térképtár XLVII-17. (A fényképet Vendriczki Róbert készítette)

¹³⁶ MNL. HML. IV-1/h/3; 1785. évi jobbágyrendelet.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ A falubeli fürdőház, amely a tarcsai tó mellett vagy annak a környékén állt, segítette a fügedi embert a köszvény, a csúz, a reuma, a derék és ízület bántalmak kezelésében. A fürdőkben elsődlegesen ezekre a betegségekre kerestek és találtak megoldást. Csiffáry Gergely: Ásványvizek, gyógyvizek, fürdők Heves megyében, in Petercsák Tivadar, Szabó József (szerk.): *Agria XXXIV.*, Eger, Dobó István vármúzeum, 1998, 41.

¹³⁹ Uo. 58

¹⁴⁰ MNL. HML. IV-1/h/3.

a birtokelaprózódás volt megfigyelhető a faluban, 700 kishold szántó és 189 kishold kaszáló volt 83 gazda kezén.¹⁴¹ A faluban a mezőgazdaságon kívül még 1783-ban vályogtégla előállításal is foglalkoztak.¹⁴² 1788-ban földtulajdon szempontjából némileg módosult a helyzet, mert a majorsági szántóföldek aránya a falu határában kevesebb birtokos kezében összpontosult: A Czövek, Majzik, Hellebronth, Csányi, Halasy családoké 376 kataszteri hold (kat. hold), Kisfüged részén az Almásy családé 209-, a többi közbirtokosé 192 kat. hold. Tarcsa pusztán Almásy, Majzik, és néhány közbirtokosnak 1096 kat. hold volt a kezén.¹⁴³

ÖSSZEGZÉS

Az általam bemutatott források alapján elmondható, hogy Nagyfügedet sem hagyta érintetlenül a Magyar Királyságra ható történelmi események láncolata. A település viszonylag hamar hódoltsági területté vált, és a török elleni harci cselekmények folytán a falut többször is elpusztították vagy a lakói menekültek el. Stabilitást a Rákóczi szabadságharc utáni időszak hozta el, amikor is a falu a belső vándorlás következtében újra benépesült és megindult a fejlődés útján. Mindezt nagyban elősegítette, hogy 1702-től az Almásy-család vált a Nagyfüged legnagyobb birtokosává. A település környékbeli központtá válását nagymértékben elősegítette, hogy letelepedett a kismanesség és a zsidóság, illetve továbbá az a körülmény, hogy a kiváló földrajzi fekvésének köszönhetően bekapcsolódott az újjáalakuló Heves vármegyei kereskedelembe, amit az új úthálózat is felerősített. Az elhelyezkedése lehetővé tette az itt élő emberek számára a magasabb szintű állattenyésztést is, amely jól kikutatható volt az állatok számának folyamatos növekedésével. A XVIII. század felvilágosult eszméinek hatása a közjólét formájában a magyar társadalom minden szegmensét érintette, ebből a korabeli fügedi jobbágy lakosság is profitált. Ez nem csupán a korszak uralkodóinak a törvényeiben és rendeleteiben nyilvánult meg, hanem a legfőbb birtokos által emelt templomban és fürdőházban is. Mindezek által Nagyfüged a környék egyik legélhetőbb falujává vált. Azonban annak érdekében, hogy még jobban árnyaljuk a képet, további kutatásokra lesz szükség ennek az érdekében.

¹⁴¹ MNL. HML. IV-1/h/3; az 1787. évi dicalis adóösszeírás.

¹⁴² 1783-ban az első katonai felmérés térképen a községtől északra, a régi temető sarkánál tégláégetőt jelez a felirat. Ellenben az 1856-60 között a második katonai felmérés már nem tünteti fel a téglaházat. Csiffáry Gergely: Manufaktúrák és a céhen kívüli ipar Heves megyében, Eger, 1996. 119. A település helynevei között fenn maradt „Vályogvetőgödrök” néven, amely a régi téglakemence helyét jelöli. Pelle Béláné: *Heves Megye Földrajzi nevei*, 4. köt., A gyöngyösi járás Hatvan és környéke, Eger, in Balogh János, Ördögh Ferenc (szerk.). Magyar nyelvudományi Társaság Kiadványai, Bp., 1998. 242-246.

¹⁴³ Soós Imre: *Heves megye Községei 1867-ig*, Eger. 1975. 378.

BIBLIOGRÁFIA

Felhasznált Irodalom

- ALMÁSY Dénes: *A zsadányi és a törökszentmiklósi Almásy grófok*, Budapest, Franklin Társulat, 1903
- ÁGOSTON Gábor – ORBONI Teréz: *A XVII. század története*, Budapest, Pannonica Kiadó, 2000.
- BARANYI Béláné: Nagyfüged, in Demcsényi Dezső – Voith Pál: *Heves megye Műemlékei*, 3. köt, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1978, 446–450.
- BAYERLE Gusztáv: A hatvani szandzsák adóösszeírása 1570-ből, in Defter Mufassal-i livá adóösszeírása, *Hatvany Lajos Múzeum Füzetek* 14. Hatvan, Hatvani Lajos Múzeum, 1998, 54–76.
- BÁNKÚTI Imre: *II. Rákóczi Ferenc ezertizenkét napja- Beniczky Gáspár fejedelmi titkár diáriuma*, Dunaszerdahely, Nap Kiadó. 2005
- BERTHA József: *Eger piackörzete a XVIII. század első felében*, Eger, A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai 7., 2004.
- BÉL Mátyás: Heves megye ismertetése 1730-35; „Matthias Bel: Notitia Comitatus Hevesiensis 1730-35”, in Bán Péter (Szerk.): *A Heves megyei Levéltár Forrás Kiadványai*, Eger, Kiadó, 2001, 30-66.
- BOROVSKY Samu: *Heves vármegye*, Budapest, Országos Monográfiai Társaság, 1909.
- B. GÁL Edit: Az Almásyak birtoklása Heves és Külső-Szolnok vármegyében a XVII.-XVIII. században, in Petercsák Tivadar – Veres Gábor (szerk.): *Agria XLI.*, Eger, 2005, 217–251.
- B. HUSZÁR Éva: Heves megye elpusztult falvai, in, Csiffáry Gergely (szerk.): *Historia est... Írások Kovács Béla köszöntésére*, Eger, Heves Megyei Levéltár 2002, 189–278.
- CSIFFÁRY Gergely – B. HUSZÁR Éva: *Heves megye II. József-kori katonai leírása (1783-85)*, Eger, Heves Megyei Levéltár, 1999.
- CSIFFÁRY Gergely: Csiffáry Gergely: *Ásványvizek, gyógyvizek, fürdők Heves megyében*, in Petercsák Tivadar, Szabó József (szerk.): *Agria XXXIV.*, Eger, Dobó István vármúzeum, 1998. 33–90.

CSIFFÁRY Gergely: *Manufaktúrák és a céhen kívüli ipar Heves megyében*, Eger, Heves Megyei Levéltár, 1996.

FEKETE Lajos: *A hatvani Szandzsák 1550. évi adóösszeírása*, Jászberény, Jász Múzeum, 1968.

FÉNYES Elek: *Magyarország Geographiai szótára, 1. köt.*, Pest, 1851.

GYÁRFÁS István: *A Jászkunok története*. 3. köt, Budapest, Jászságért Alapítvány, 1992.

Ifj. BARTHA János: *A XVIII. század története*, Budapest, Pannonica Kiadó, 2000.

KELEMEN Gábor: *Nagyfüged falu története 1712-től 1848-ig*, Budapest, {ELTE Tanárképző Főiskolai Kar; Kiegészítő Történelmi Szak; Szakdolgozat}, 1982.

KOVÁCS Béla: *Magyarország Történelmi Statisztikai Helységnevtára*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia és Központi Statisztikai Hivatal, 1991.

KOVÁCS Béla: Az egri egyházmegye plébániái és filiái a XVIII. század második felében a Phare Topographie alapján. *Az Egri egyházmegye Történetének Forrásai 8. füzet*, Eger, Érseki Gyűjteményi Központ, Heves Megyei Levéltár, 2003, 10–17.

LÁNG Sándor: *A Mátra és a Börzsöny természeti földrajza*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955.

LESKÓ József: *Adatok az egri egyházmegye történetéhez*, Eger, Érseki Lyceumi nyomda, 1908.

MÉSZÁROS Kálmán: Heves–Külső-Szolnok vármegye zsoldosállítása 1706 tavaszán. (Forrásközlés.) In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova series tom. XXVIII. Sectio Historiae. – Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei. Új sorozat XXVIII. kötet. Tanulmányok a történelemtudomány köréből. Párhuzamos történelmi évfordulók. (1703/1803–2003) (Szerk.: Gebei Sándor.) Eger, 2004. 19–30.

PELLE Béláné: *Heves Megye Földrajzi nevei*, 4. köt, A gyöngyösi járás Hatvan és környéke, Eger, in Balogh János, Ördögh Ferenc (szerk.). *Magyar nyelvtudományi Társaság Kiadványai*, Budapest, 1998. 242–246.

PESTY Frigyes: *Heves vármegye helynévtára*, Eger, *A Heves megyei Levéltár Forrás Kiadványai*, in Csiffáry Gergely (szerk.), Eger, Heves Megyei Levéltár, 2005, 158

RÉTHLY Antal: *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.

SOÓS Imre: *Heves megye Községei 1867-ig*, Eger, Heves Megyei Levéltár, 1975.

VÁLYI András: *Magyarországnak leírása. 1. köt.*, Buda, Királyi Universitas, 1796.

Internetes hivatkozások

<https://nagyfuged.hu/bemutakozas/>

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Hodoltság-a-hodoltság-kora-magyarország-torokkori-története-1/jaszbereny-torok-levelei-1CE7/szomagyarazatok-22E8/>

<https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/69224>

<https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/43013>

Kempelen Béla: *Magyar nemesi családok*, 1. köt., <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/1-kotet-2/almasy-zsadanys-es-torokszentmiklosi-nemes-es-grof-461/>

Misóczki Lajos: *Az 1704. évi gyöngyösi béketárgyalásokról*, http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/3449/1/Misoczki_31-49.pdf.

Források

Érseki Levéltár

Archivum betus Fügediensem ecclesiam et parochom targensis (1746-88).

Heves Megyei Levéltár

HML, *Közgyűlési iratok*, 1684. 20 sz.

HML, *Közgyűlési iratok*. 1677. 1 sz.

HML. *EKápHitL.FF.380. II. 97.*

HML. *EKápHitL. Z. 295.*

HML. *EKápHitL. K. 107.*

HML. IV/7/a-b/27, - az 1734. évi *dicalis* adóösszeírás.

HML. IV/7/a-b/27, - az 1735. évi *dicalis* adóösszeírás

HML. IV/7/a-b/27, - az 1736. évi *dicalis* adóösszeírás.

HML. IV/7/a-b/27, - az 1737. évi *dicalis* adóösszeírás.

HML. IV/7/a-b/27, - az 1738. évi *dicalis* adóösszeírás.

HML. IV/7/a-b/27, - az 1739. évi dicalis adóösszeírás.

HML. IV/7/a-b/27, - az 1740. évi dicalis adóösszeírás.

HML. IV/7/a-b/27, - az 1741. évi dicalis adóösszeírás.

HML. IV/7/a-b/27.

HML. IV-1/a 151.4.

HML. IV-1/h/3; 1785. évi jobbágyrendelet.

HML. IV-1/h/3; az 1787. évi dicalis adóösszeírás.

HML. IV-1/h/3.

HML. Hiteleshelyi lt. Prot. AC. 217.

HML. Hiteleshelyi lt. Prot. AF. 470.

Képek és térképek jegyzéke

<https://www.kormanyhivatal.hu>.

<http://www.nemzetijelkepek.hu>.

MNL. MOL. *Mohács előtti jegyzék*; DL. 76674.

HL. *Térképtár B IX a 623*.

HL. *Térképtár XVI-17*.